

Яніна Пінчук

ПОХІД АРМІЇ КАРЛА XII НА СЛОБІДСЬКУ УКРАЇНУ: ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЇ В ЩОДЕННИКУ ШВЕДСЬКОГО ФЕНРІКА РОБЕРТА ПЕТРЕ

Велике значення для вивчення Північної війни, зокрема її перебігу у 1708-1709 рр. в Україні, має публікація шведських документів тієї доби. Важливим джерелом для розширення уявлень про події військово-політичного характеру є щоденник фенріка шведської армії Роберта Петре.

Ключові слова: Швеція, Україна, Північна війна, Карл XII.

При дослідженні будь-яких військових конфліктів з особливою гостротою стоїть питання об'єктивності інформації, що піддається аналізу. Сама специфіка збройного, геополітичного зіткнення і пов'язаних з цим контекстів викликає ризик тенденційного висвітлення подій. Важливо це і для вивчення ходу Північної війни 1700–1721 рр., особливо періоду, що викликає найпильнішу увагу істориків: «українського походу» Карла XII 1708-1709 рр.

При аналізі військових дій великого значення набуває зіставлення трактувань, сприйняття, точок зору обох сторін конфлікту. Тут не можна переоцінити значимість свідчень очевидців і учасників подій.

У випадку з Північною війною, незважаючи на обширність таких свідчень (мемуари, щоденники, листування і тому подібне), залишається значний пласт інформації, використання якої істориками Східної Європи є неможливим або складним. Окрім обмеженості доступу до бібліотек, архівів і музеїв західноєвропейських країн, чималою перешкодою може виступати мовний бар'єр: так, безліч мемуарних і щоденникових записів шведських учасників війни досі не перекладені російською, українською або іншими слов'янськими мовами. У цьому зв'язку важливим завданням є переклад відповідних матеріалів для розширення кола джерел, використовуваних ученими Східної Європи при реконструкції подій Північної війни 1700–1721 рр.

Зокрема, представляє інтерес вивчення щоденника шведського фенріка Роберта Петре, його нотатки охоплюють період з 1702 по 1709 рр.

Майбутній офіцер народився в 1682 р. в сім'ї бюргерів невеликого шведського міста Арбога. Був помічником окружного судді міста Медельпад в 1700-1702 рр., проте з метою поліпшення свого матеріального становища вступив в армію. Почавши службу простим рядовим, у 1704 р. він дослужився до звання сержанта, в 1705 р. – фельдфебеля, нарешті, в 1706 р. став фенріком. Роберт Петре служив в Хельсінгландському полку, що входив до складу армії Левенгаупта в Ливонії, брав участь у боях у Балтійському регіоні, у битвах під Лісною і, нарешті, під Полтавою, де потрапив у полон до росіян. З полону Роберт Петре повернувся на батьківщину тільки в 1722 р. і в 1725 р. помер.

Щоденник Роберта Петре представляє інтерес з низки причин.

По-перше, свідцтво учасника військових дій дозволяє певною мірою відновити безпосередній перебіг подій.

© Пінчук Яніна Володимирівна – письменниця, перекладач (випускниця факультету міжнародних відносин Білоруського державного університету).

Можна відмітити, що для автора представляє інтерес відносно масштабне зображення побаченого, оскільки в щоденнику описуються маневри не лише його полку, але й інших, більших сил. У розгорнутій перспективі, з урахуванням того, що Петре служив саме в Хельсингландському полку, це дозволяє відновити картину того, що відбувалося з корпусом генерала Левенгаупта.

По-друге, Роберт Петре досить живо і детально описує будні шведської армії, що дозволяє простежити, в якій обстановці проходила кампанія, частенько можливо проаналізувати, як певні побутові, логістичні умови позначалися на боєздатності шведського війська.

Також автор щоденника часто бачив короля Карла XII і неодноразово з ним розмовляв – цікавими є і ці свідчення безпосереднього керівництва монарха військами, його буденної поведінки і конкретних полководницьких рішень, що приймалися ним.

Нарешті, значимим чинником є достовірність джерела: давати таку оцінку можна з великою часткою вірогідності, оскільки інформація виходить «знизу», від учасника, що носив молодший офіцерський чин, а не від представника вищого командного складу. У другому випадку апіорі є значний ризик спотворення фактів, оскільки діячі, що приймають великі рішення і несуть велику відповідальність за хід подій, схильні в силу усвідомлення цієї відповідальності підносити інформацію у вигідному для себе ключі. Таким чином, при аналізі щоденника Роберта Петре варто прийняти, що вірогідність спотворень порівняно мала.

Нижче представлений уривок щоденника Роберта Петре, що відображає період січня-лютого 1709 р., тобто походу армії Карла XII на територію Слобідської України. Уривок тексту узятий зі збірки «Пам'ять про Полтаву» 1998 року випуску, складеного шведським істориком Пітером Енглундом (Petre R. «... som väl vidäskedunder förliknas kan» // Minnet av Poltava. Ögonvittnesskildringar från Karl XII:s ryska fälttåg / I urval och med förord av Peter Englund.- Stockholm: Atlantis, 1998). У цій збірці тексти представлені в оригінальній версії, на старосведській мові. Вона відрізняється від сучасної низкою граматичних форм, порядком слів, окремими одиницями лексики, побудовою речень, що створює певні складнощі навіть для прочитання сучасними шведами, не кажучи про роботу перекладача. Проте, незважаючи на вимушену зміну довжини і будови фраз, були зроблені спроби зберегти первинний стиль щоденника. Згадувані в тексті українські топоніми представлені в правильному варіанті, хоча в оригіналі вони були значно спотворені автором – авторське написання подане латиницею в дужках.

Роберт Петре

1709 рік

Січень

1 січня

Погода була настільки м'якою, що нам прочитали дві проповіді, і Його Величність був присутнім разом з нами на вечірній службі, яку вів Улоф Галленіус.

Інакше б Його Величність відправився б на квартири в місті.

3 січня

Драбанти дійшли до містечка Зінькова (Czinkowa), де і розташувалися на квартирах. Жодному офіцерові не було дозволено послати денщика в Гадяч (Hajatz), щоб привезти звідти хоч якісь пожитки. Наказ був даний, незважаючи на те, що багато офіцерів потерпали від нестачі таких речей, адже з ними не було іншого майна, крім того, що вони могли понести при собі.

Полковник Биноу на чолі артилерії проїхав маршем повз Зіньків у напрямі Веприка (Weprik).

5 січня

Увечері Його Величність власною персоною відправився туди верхи разом з генерал-майором Стакельбергом і деякими іншими офіцерами.

7 січня

Біля полудня Його Королівська Величність віддав наказ про штурм Веприка. У атаку пішли вісім полків під командуванням генерал-майора Стакельберга. Але, оскільки ворог оборонявся з неймовірною великою люттяю, генерал-майор був вимушений відступити через дві години з втратами в 1500–1600 чоловік, серед яких були багато славних офіцерів, усіх з яких я не можу тут перерахувати.

Поранення отримали:

- фельдмаршал граф Реншельд;
- генерал-майор Стакельберг;
- полковник Вестгеталандського полку Каспер Сперлінг;
- полковник Остгеталандського полку Якоб Сперлінг;
- полковник Упландського полку Фритски;
- підполковник Мернер Упландського полку ;
- капітан граф Аксель Левенгаутт;
- капітан граф Голленстуйле.

Також був поранений майор Рамсе і ще багато офіцерів, усього ж було поранено 1500–1600 чоловік.

У цього бою міг би бути інший підсумок, якщо б не поспішність генерал-майора Стакельберга. Він кинувся в атаку до подання сигналу, і наші гармати висунулися вперед і стали помітні збудженому супротивникові. До того ж, штурмові драбини виявилися дещо короткі, а ворог ще і обливав стіни водою. Так що нашим солдатам доводилося проявляти ще більшу сміливість і спритність, деручись по них. Потім було дано дозвіл зібрати убитих і поранених. Далі Його Величність віддав наказ готуватися до нового штурму. Проте росіяни не побажали йому піддаватися і здалися нам беззастережно. Його Величність узяв усіх у полон і, дозволивши їм залишити при собі усі пожитки, відправив капітулянтів до Зінькова. Спочатку вони охоронялися з найбільшою суворістю полком під командуванням Ранкена, проте потім їм були дані великі послаблення. Комендант дав чесне слово, що сам простежить, щоб жоден солдат не вчинив утечу. Жителі Веприка також були узяті в полон і заточені у великому підземеллі в Зінькові. А комендантові Його Величність дозволив залишити при собі шпагу і пістолети, які йому і повернув раніше.

У штурмі міста брали участь наступні полки:

Піхота:

- Упландський полк під командуванням полковника Фритски;
- Остгеталандський полк під командуванням полковника Якоба Сперлінга;
- Вестгеталандський полк під командуванням полковника Каспера Сперлінга;
- Кронобергський Смоландський полк під командуванням полковника Крунмана;
- Йончепингський Смоландський полк під командуванням полковника Спарре.

Драгуни:

- полк під командуванням генерал-майора Мейерфельда;
- полк під командуванням полковника Гольденстєрні.

Крім того, були присутніми й інші полки. Вони не брали участі в першій атаці, але призначалися для другої.

Це місто Його Королівська Величність наказав знищити вогнем, а військам дав розпорядження вирушати на квартири.

9 січня

Його Королівська Величність знову прибув у Зіньків, злегка почекавши, услід за веприцьким гарнізоном, який виставив караул, як раніше згадувалося. А потім там

був улаштований великий базар, чим скористалися росіяни, такі охочі поторгувати, і виручили немало грошей у наших солдатів.

В околицях міста Зінькова і його передмістях стояли наступні полки:

У самому місті:

- драбанти на чолі з полковником Хордом;
- Кальмарський полк під командуванням полковника Ранка.

У передмістях:

- гвардія під командуванням полковника Поссе;
- генерал-майор Розен з вармландською піхотою;
- полковник Сигрут з даларнцями і хельсингландцями;
- полковник Биноу на чолі артилеристів.

Кавалерія:

- Остгеталандський полк під командуванням генерал-майора Хаммельтона;
- Смоландський полк на чолі з полковником Дальдорфа;
- полк під командуванням полковника Дюкерта.

Драгуни:

- полк на чолі з полковником Гюльденстєрна;
- полк під командуванням полковника Альбедейля;
- волоський полк на чолі з полковником Сандоллем.

16 січня

Його Королівська Величність виступив з табору із загоном в 1200 одиниць кавалерії і зустрівся з ворогом біля містечка Опошні, протистояв йому сам Шамбурх (Schniermithof), що прибув на місце півгодини раніше. Проте ще до обіду він відступив і пішов на з'єднання з генералом Ренне, який стояв на милі далі від Опошні, так що Його Величність захопив полкову казну Шамбурха і велику частину його обозу, а також триста чоловік полонеників, яких потім Його Величність залишив в Опошні під вартою у складі 50 чоловік і капітана полку Дюкерта. Потім він пустився на переслідування ворога і згнався за ним ще півтори милі, винищивши більше тисячі росіян.

Раніше згаданий капітан отримав наказ чекати в місті повернення Його Величності. Але ворог, до якого ми віднеслися так безтурботно, дізнався про це, зібрав розрізнені сили і з тисячею чоловік повернувся в Опошню, і вчинив напад на загін капітана. Той захищався, але врешті-решт був вимушений відпустити полонених, а також повернути і казну, і обоз у руки ворогів, і йому довелося рятуватися, закрившись на одному з дворів, захищаючи себе і своїх людей. Але оскільки ворог побоювався повернення Його Величності і не смів витрачати надто багато часу, то росіяни просто підпалили той будинок, і згоріла велика його частина, так що деякі полонені похапали все, що могли винести з вогню, і кинулися навікача.

18 січня

Увечері повернувся Його Величність зі своїм загоном, приєднавшись до нас, а ми досі стояли в Зінькові, таким чином концентрація наших сил виявилася досить велика. Також у нас було близько 200 чоловік полонеників, яких передали у відання та під охорону Вармландського полку.

21 січня

У обід молоді полковники, а саме Апельгрєн і Стєрнхек, відправилися верхи у свої полки, в яких було більше солдатів, ніж у гвардійців, а також з ними був Ульфспарре, підполковник Даларнського полку. З останнім з них у мене децю пізніше відбулася бесіда

про моє призначення лейтенантом в один із згаданих полків. Для подання прохання про переведення він направив мене до полковника Сигруту. Він також хотів би, щоб я зайняв місце лейтенанта, що звільнилося, в полку Стєрнхека або в Упландському, або у Вест-Йоталандському під командуванням Ульфспарре, оскільки полковник Сигрут отримав указівку від Його Королівської Величності призначати на посади здібних офіцерів, і тому я налаштувався на те, щоб виявити найбільшу люб'язність обом моїм покровителям. Потім вони продовжили шлях у свої полки, які знаходилися під командуванням генерал-майора Спарре і стояли в кількох милях від нас.

23 січня

Уранці я зробив візит панові полковникові Сигруту і виклав своє прохання, щоб він виявив участь і рекомендував мене на місце лейтенанта в якому-небудь з вищезгаданих полків, тому що я вже три роки пробув фенріхом і не знав, як довго ще чекати якогось просування по службі в Хельсингландському полку, тому що зараз усі посади укомплектовані і нікого не планується підвищувати в звання молодшого офіцера, так що яке-небудь просування буде надзвичайно повільним, а тим часом мої кращі роки проходять без особливих досягнень і так далі.

На це пан полковник з жалем відповів мені, що не може задовольнити моє прохання, оскільки Його Королівська Величність віддав наказ про те, що ніякі офіцери не можуть заміщати офіцерів вищезгаданих полків на посаді, окрім службовців в армії Левенгаупта і в гвардії, тобто, в полках Левенгаупта, Банера і Сталена, які не можуть бути переведені в гвардійські підрозділи. Таким чином, Його Величність бажає, щоб офіцери саме цих полків переводилися на вільні місця і там служили б короні, а мене полковник попросив мати терпіння і дочекатися, поки полки будуть укомплектовані. Таким чином, сказав він, я зможу захистити себе від виникнення будь-яких перешкод, маючи найбільшу вислугу і будучи першим на черзі, коли полк переформовуватиметься. Тому він попросив мене поки що не звертатися ні до кого більше з такими проханнями, оскільки це може, швидше, пошкодити мені, а не допомогти, якщо Його Величність якимсь чином дізнається про це. Адже Його Величність вважав за краще б мати якомога більше хороших офіцерів, замість того, щоб з Хельсингландського полку йшли здібні люди, що особливо прослужили там багато років, добре знаючі й тутешні землі, і народ. Я вирішив своє невдоволення подібним станом справ; полковник сказав, що йому і самому неприємно відмовляти мені в проханні, проте запевнив, що в іншому він залишається до послуг моїх і моїх товаришів і не забуде надати допомогу. Тоді я подякував йому, віддав честь і попрощався, а полковник провів мене до дверей.

30 січня

Спочатку виступив полк, що стояв у Зінкові, а ми почали марш не раніше сутінків, і цілу ніч йшли у напрямку російського кордону, і нарешті увійшли до розореного міста, Куземина (Cossutni) – усі двері і вікна були вибиті, печі зруйновані і не було ні душі. Наш полк зупинився в цьому місті, генерал-майор Крузе з кількома полками кавалерії встав у передмістях, артилеристи розташувалися поблизу від нас, але все одно не в самому місті. А Його Королівська Величність з драбантами проїхав однією милею далі в інше місто, Котельву (Kotikva). Деякі гвардійські частини розташувалися поблизу нас, а Його Величність приєднався до нас удень. Уночі планувалося виступити на мари.

31 січня

Коли ми стали в містечку Куземине, нам довелося потрудитися, перш ніж ми зайшли якийсь будинок, де можна було б сховатися від холоду – з цілими вікнами, дверима і піччю. Тому ми і прозвали цей рік Без-печним, жоден будинок не був придатний для проживання до того, як ми потрудилися над облаштуванням.

Лютий

5 лютого

Кавалеристи поховали свого підполковника, який прозивався Грошовим Мішком.

7 лютого

Ворог атакував форпост кавалерії, який склався з 20 чоловік під командуванням лейтенанта з полку генерал-майора Крузе і знаходився на відстані чверті милі від міста. Звідти до нас прискакали троє, і мене терміново відправили до місця зіткнення з 24 солдатами і унтер-офіцером нашого полку, щоб відбити лейтенанта і його людей. Цей наказ я отримав прямо під час проповіді і вимушений був відправитися до місця прямо з богослужіння. Трохи пізніше генерал-майор відправив до того місця корнета з двадцятьма бійцями з числа тих сил, що стояли на висоті між містом і розташуванням мого полку. Вони повинні були зробити мені підтримку, якби ворог атакував мене дуже вже напористо, а також провадити розвідку, щоб генерал-майор грамотно спланував контратаку, хоча в подібній допомозі я не мав особливої потреби, оскільки далі я не брав участь у близькому бою з ворогом, я лише бачив кілька груп козаків, що оточили болото. Вони перебували в межах досяжності моїх солдатів, але взагалі не посміли до нас більше наблизитися, так що я навіть мав задоволення поласувати на болоті чорницею.

Цього ж дня ротмістра Нандельштета з карельського кавалерійського полку за-провадили під арешт за те, що він біг з поля бою при зустрічі з ворогом, сили якого він визнав занадто значними, щоб вступати у бій, а сталося це біля села в трьох чвертях милі від нас, куди його ранком відправили на рекогносцирування. Потім за наказом Його Королівської Величності, відданому близько полудня з Котельви, де стояла гвардія, ротмістра допитали і віддали під трибунал.

8 лютого

Мене звільнили від командування загоном і передали його у ведення лейтенанта Фалькенвинге. Ротмістр Нандельштет був засуджений до страти, проте він ще знаходився в очікуванні остаточного королівського вердикту, тому його просто повезли далі під вартою.

9 лютого

Ранком полки виступили маршем з раніше описаних квартир. За наказом Його Королівської Величності ми підпалили усе місто з передмістями і довколишніми селами, з тим, щоб нічого не дісталось ворогові, ні клаттика сіна або соломи. Потім ми йшли через ліс, хоча просуватися там могли з великими труднощами, так що артилерії довелося поділитися упереміш з нашим полком, тому що інших піхотних полків, окрім нас, там не було, тому в кожній роті тепер було кілька артилерійських возів, про які повинен був потурбуватися командувач підрозділом, у тому числі захищати їх у разі нападу ворога. Мені в напарники дали капітана Шеблада з однією гарматою і шістьма возами боєприпасів. Його Королівська Величність, що приєднав до своїх сил кілька полків кавалерії, виступив з гвардією уранці з Котельви, попрямував з цією кіннотою по дорозі до села Хухри (Kuckli). Там йому зустрілося кілька форпостів, у цілому дві тисячі чоловік. Його Величність переслідував їх до вищезгаданого села, що знаходиться вже в Росії, і далі до великого міста, де стояла російська армія під командуванням генерала Репніна, місто це називалося Охтирка (Chirka). Коли ми увечері, вже при місяці, вибралися з лісу і вийшли на дорогу, по якій Його Величність переслідував ворога, то дорога була так усипана трупами, що за усього бажання неможливо було збитися на шляху до села. Навпаки, можна було скоріш оглядітися і йти повз неї до міста, де спостерігалися такі самі знаки того, що тут проходили шведи. Проте обережністю

не слід було нехтувати, тому спочатку в село був відправлений на розвідку чоловік, який дав нам знати, що тут можна стати табором на ніч. У село ми встигли дійти тільки після півночі, і виявилось, що на роту доводиться не більше двох хат.

11 лютого.

Уранці Його Королівська Величність віддав наказ генерал-майорам Гаммільтону і Крузе здійснювати прикриття основними силами кавалерії з флангів і озвучив їм таке веління: війська не повинні залишати абсолютно нічого, що могло б якось згодитися ворогові. І Його Королівська Величність рушив далі у супроводі драбантів, нашого полку, з артилерією, кількома кавалерійськими полками і силами згаданих командувачів. Також ми покинули село Хухра, спалили його разом зі всім, що там було, узявши кілька полонеників, які до вечора ухитрилися втекти, і не дійшли до міста Охтирка, повз яке ми проїхали маршем, залишивши його ліворуч; збиток, нанесений ворогові до вечора цього дня, судячи з тіл, що ми налічили уздовж дороги, обчислювався 659 убитими, 23 людини було узято в полон, а крім того, були поранені серед тих, хто захищав місто, проте їхнє число встановити було неможливо. Генерал-майор Гаммільтон став табором у передмісті Охтирки (Chirka), від якого залишилося одне пожарище, а ми попрямували далі. Наш марш був швидким настільки, наскільки це взагалі можливо по дорогах з таким глибоким і рідким брудом, який утворився із-за відлиги, яка протрималася, принаймні, день, і так ми до півночі дійшли до Городнього (Hogodna), перед цим знищивши вогнем все, що могло бути використано ворогом.

Цього дня Його Королівська Величність дав блискучу битву росіянам, сили яких становили 19000 чоловік, і цим боєм керував генерал Ренне і ще один російський генерал. Під час битви Його Королівська Величність, який прямував на з'єднання з нашими силами з 2,5 тисячами кавалеристів і драгун, нашоувхнувся на російський пікет, який розташувався в селі і складався приблизно з 50 чоловік. Його Королівська Величність покінчив з цим супротивником, врятувалися лише троє – вони пустилися навікача, щоб скоріше повідомити командувача, генерала Ренне, який стояв у Городньому, що прийшли шведи. Але Його Королівська Величність зі своїми драбантами і кавалеристами вирушили в гонитву за московитами, що врятувалися, і йшов за ними по гарячих слідах, не бажаючи залишати ворога в живих, адже інакше була вірогідність, що ворог вишикується бойовим порядком і дасть відсіч або, навпаки, почне відступати до містечка Красний Кут (Crasnikutt) для з'єднання з іншими силами. І Його Величність справді наздогнав утікачів, щоб не дати їм донести звістку до тих двох тисяч росіян, що знаходилися між містечками Городне і Красний Кут, до якого пізніше підійшов російський генерал зі своїми силами, що налічували 5 тисяч чоловік, і сили ці були приєднані до раніше згаданих 19 тисяч, з якими у Його Величності була досить жорстка сутичка, в якій він зазнав би поразки, а у бою з тими двома тисячами росіян, залишеними без уваги, ми втратили 10 драбантів і приблизно 120 піхотинців і драгун. Поранених було ще більше, в їхньому числі командувач драбантів, полковник Йерта, тому що ворог дозволив драгунам відступити і перебувати під прикриттям кавалерії, яка оголила фланг, коли Його Величність намірився атакувати востаннє, і тоді ворожі піші драгуни також відкрили фланг, щоб дати залп по наших кавалеристах, які в запалі битви бажали переслідувати ворога; і ці піші драгуни трохи не утекли, не те, що наша смоландська кавалерія, якою командував обер-лейтенант Хагедорн, тому що полковник Дальдорф був поранений і вимушений залишитися в Гадячі. Під час відступу він ледве врятувався втечею, часу у нього було рівно стільки, щоб скочити на коня і пуститися навікача; Його Величність з драбантами, волохами й іншими силами застав ворога у битві з шаблею в руках і провів атаку, в результаті якої супротивник був вимушений покинути позиції і залишити містечко Красний Кут відкритим для Його Величності, тоді як Його Величність чекав підходу гвардії і нас. Гвардія за королівським наказом увійшла в Городне для надання допомоги Його Величності в міру необхідності, хоча вона не встигла підійти до Красного Куту до того, як ворог був звідти видворений, тому що раніше вона не встигла підійти до світанку, їх просування було уповільнене, тому що доводилося йти по важкій, мокрій дорозі близько 6 миль. Нам був наказ зали-

шатися вночі в Городньому разом з артилеристами. У полон потрапив наш ефрейтор драбантів Лоде, тому що його скинув кінь і він був вимушений здатися. З боку ворога втрати становили приблизно тисячу чоловік, включаючи раніше згадуваний пікет; ці сили входили до складу тих двох тисяч і під містечком Красний Кут були розгромлені.

12 лютого.

Уранці ми разом з артилеристами покинули Городне. Залишилися лише командуючий ар'єргардом капітан Левенвальде, щоб знищити вогнем місто і його околиці, а йому в підмогу в цій справі полковник Сигрут послав ще 20 або 30 вершників.

Під час нашого маршу ми могли лише дивом спостерігати, як Його Величність переслідував ворога, у тому числі через болота, повні води, незважаючи на кірку льоду; гонитва тривала і по лісах, і по пагорбах, через глибокі сніги, де супротивникові було важко, тому що слабкі коні росіян угрузали в цьому снігу, а наші коні були рослыми і сильними. По дорозі від Городнього, в околицях якого почалася ця різанина, і до Красного Кута я налічив 639 трупів, і це тільки по узбіччях дороги, по якій я їхав у складі свого підрозділу. Красний Кут, куди ми увійшли приблизно о 10 годині ранку, був так завалений тілами убитих росіян, особливо вулиці, що Його Величність входив у місто буквально по трупах. Я налічив 115 убитих, і усі вони були пронизані рапірами наших драбантів, які увійшли до міста ще раніше, затемна, внаслідок чого інші наші нечисленні війська були розгорнуті для того, щоб зробити необхідну підтримку гвардії в переслідуванні ворога. Потім полк зупинився, щоб відтягати з очей геть тіла росіян і привести містечко в порядок, цим займалися ми приблизно до години дня, а потім знову рушили в дорогу. Фенріху Поммерину з полку Даларни був даний наказ розшукати жителів, що залишилися в місті, більшість з яких становили жінки і діти. Після виконання наказу він привів численний натовп до раніше згаданого капітана Левенвальде. Потім місто було спалене дотла. Найбільша жалість відчувалася при вигляді маленьких дітей, які повинні були йти по глибокому снігу разом зі своїми матерями, а замети були коням по черево. Бідні люди були вимушені пішки плентатися через такі замети, та ще дивитися на те, як палають їхні будинки, і тому стояв такий стогін і плач, що міг розжалобити навіть камінь, і тому майже усі офіцери посадили дітей на своїх коней, хоча дітям подоросліше і їхнім матерям довелося йти пішки. Загалом, ми несли одно з найменших зол війни і не могли цього уникнути, тим паче, що росіяни творили ті ж самі безчинства, тільки що в інших місцях, і поводилися зі своїми людьми не менш по-варварськи. Було до того ж досить багато худоби, яку гнали з собою полонені, і мукання корів вторило стогонам людей, немов вони хотіли ще більше підкреслити людське страждання і викликати ще більшу жалість. Полум'я піднялося до небес, виділяло такий жар і тріск, що ми були раді пошвидше пройти мимо. Потім Його Величність разом з усіма наявними силами висунувся у бік містечка Мурафа (Murafa), а ми з артилеристами, покинувши містечко Городне, пройшли дві милі до Красного Кута, а потім у Мурафу, де переночували перед тим, як продовжити похід.

13 лютого.

Уранці ми вийшли з Мурафи. Перед цим мені перший раз довелося говорити з Його Королівською Величністю, коли я запитав його дозволу укласти на вози поранених, з яких 26 чоловік було з числа обох наших полків, і Його Величність запитав, скільки поранених були в нашій роті, на що я покійно дав йому відповідь. Потім мова зайшла про свіже м'ясо, що лежало в обозі. Я відповів, що воно призначалося для поранених. Його Величність запитав, чому воно, у такому разі, досі не приготоване. Я відповів, що приготувати його не встигли, але дадуть його людям сьогодні ж, а взагалі запасу цього вистачить на три наступні дні. Його Величність запитав, які сили мала в розпорядженні наша рота, я відповів, скільки в її складі було хлопців з Даларни і Хельсингганда. Потім він запитав, як давно я на службі і як довго я у складі хельсинггандської роти, на що я також дав відповідь. Після цього Його Величність від'їхав у напрямку до воріт, які знаходилися якраз поряд з госпіталем, щоб поглянути на війська, що проходять, і

відмітив, що вода дуже піднялася, а мари сповільнився, тому що був всього один вихід до моста через річку, що протікає біля містечка. Тоді Його Величність повернувся назад і наказав мені знайти чотирьох чоловік з сокирами, що я вмить зробив. Ці четверо відправилися разом з Його Величністю до річки і по його дозволу частково вирубали частокіл, щоб кавалеристи змогли проїхати і спуститися під міст, на лід, який вже на два лікті був покритий водою, а сам міст залишити для проходу піхоти, яка негайно почала просування. Між тим, один фінський кавалерист спробував уклінитися між піхотинцями, щоб проїхати по мосту, і Його Величність попросив його спуститися під міст і перебрести. Але той не упізнав короля в обличчя, та і не розумів, що йому говорять, тому що в армію потрапив нещодавно, а сам був з околиць Обу і прибув у складі підрозділу генерала графа Левенгаупта. Його Величність розсердився і кілька разів гарненько приклав його рапірою, так що вершникові довелося-таки спускатися і їхати по льоду. Його Величність щосили намагався прискорити форсування річки, проте це було нелегко, крім того, потонули вже три людини, і сталося це із-за води, що нестримно прибуває. І можна ще було здивуватися, що число утоплеників так мало, адже коли почався перехід через річку, вода стояла на рівні чверті ліктя, а тепер вона піднялася над льодом вже на п'ять ліктів. Тому обережності ради Його Величність дозволив кавалерії прохід з обох боків моста, так що війська тепер просувалися трьома колонами. Також Його Величність віддав наказ повернути в містечко Красний Кут усіх полонених жінок і дітей і залишити їм в місті кілька будинків, щоб жити там, а решту належало спалити, що і було зроблено. Ми слідували маршем всю ніч по труднопрохідних, сльотавих дорогах і тільки до ранку підійшли до містечка Коломак (Polata), де нас чекали генерал-майори Гаммільтон і Крузе зі своїми кавалерійськими полками. Саме місто вони спалили. Так що ми не зупинялися і продовжували просування впродовж дня і частини наступної ночі.

13 лютого.

Проте в Коломаці відбулося богослужіння.

14 лютого.

Уранці Його Величність залишився в місті з гвардією, кількома кавалерійськими полками і артилерією, а ми під командуванням генерала Крузе, у супроводі деяких інших кінних полків відправилися до містечка Влебелюка (Любовка?) (Wlebeljucka). Кавалеристи, природно, могли рухатися швидше і децю відірвалися від нас, але потім ми підійшли до болота, яке розкинулося перед (Wlebeljucka), а до того ж між самим містечком і болотом протікала річка Ворскла. Ми почали, було, переходити це болото і річку; вода була така глибока, що діставала солдатам до пояса. Велика частина полку вже переправилася через річку, але деякі поки що залишалися на тому березі і готувалися до переходу, а тут підтягнулася смоландська кавалерія, що йшла в ар'єргарді, – вони і залишки наших військ на тому березі наражалися на найбільшу небезпеку з усіх, і дійсно, тоді ми втратили 13 чоловік: під ними проламався лід, прихований під водою, і вони потонули. Наш священник пан Улоф Галленіус загинув подібним же чином, і жоден офіцер не прийшов йому на допомогу, а його затягнуло під лід. Нам довелося розвернутися і по болоту знову добиратися до суші, причому з найбільшою загрозою для життя, тому що вода, яка спочатку діставала солдатам до пояса, тепер була на рівні пахв і перехльостувала солдатам через плечі, коли вони вибиралися на берег. Полковий квартирмейстер Йорт, який раніше відправився в місто і знайшов житло для розміщення солдатів, отримав наказ від полковника Сигрута повертатися назад у полк, але він не міг знову потрапити в місто, а полковник, що там перебував, не міг повернутися до біійців. Вони ж після такого холодного купання були вимушені стояти в чистому полі, яке представляло з себе величезну і плоску рівнину, і не було там ні лозини, щоб розвести вогнище, біля якого змогли б обігрітися і просохнути замерзлі солдати. Тоді ми розвели вогонь із старих коліс від госпітальних возів, але, окрім них, у нас не було нічого іншого, щоб протриматися ніч. Пан підполковник Драке, який ніяк не міг

зв'язатися з полковником, вирішив відправити гінця до Його Королівської Величності, який залишився за нами в містечку Коломак. Гінцем послали капітана Даларнського полку Кнорринга, який повинен був розповісти, що з нами сталося, і отримати якийсь наказ, що робити далі. На це Його Величність відповів, що полковникові Сигруту доведеться гарненько засвоїти цей урок, щоб знову отримати командування полком.

15 лютого.

Уранці, після повернення капітана Кнорринга, підполковник Драке виступив з полком в напрямі лівіше містечка Влебелюка (Любовка?) (Wlebeļjucka) і повів його на містечко Рублівку (Rubeljuka), і, наслідуючи накази генерал-майора і полковника, знову не без великого ризику, ми увійшли туди лише в чотири години після полудня після двох днів маршу.

Н.В. Із-за цього наводку – а висока вода стояла вже на відстані однієї милі від міста – ми втратили близько ста одиниць дрібної худоби, тому що тварин знесло течією води, що нестримно котилася поверх льоду, а деяких непідкованих коней відносило по кількох відразу.

Його Королівська Величність разом з драбантами слідом за нами увійшов до міста, де нас уже чекав генерал-майор Крузе з полками, що знаходяться під його командуванням. Гвардія і артилерія також спрямувалися до міста по воді, але були вимушені розвернутися і відступити, тому що вода знову розлилася, і не стільки була глибока, скільки течія була сильною – настільки, що перевертало артилерійські лафети, чому у результаті ми втратили одну гармату, хоча потім насилу відшукали її. Деякі солдати теж стали жертвами повені, зовсім як ті тварини, які мчали по поверхні води, немов птахи, але кінець кінцем все одно були приречені потонути. У наступну ніч постійно були чути крики нещасних, таких, що потрапили у біду, але ніхто не хотів прийти їм на допомогу, тому що інші за цей час вже неабияк натерпілися і від холоду, і від води.

Гвардія, артилерія й інші полки, що не змогли переправитися, отримали від Його Королівської Величності наказ відійти до села Стацонка.

16 лютого.

Ми все ще стояли біля містечка Рублівки.

17 лютого.

Уранці ми виступили під командуванням Його Королівської Величності разом з кавалерійськими полками, якими командував раніше згадуваний генерал-майор Крузе, і попрямували у бік Опошні, що в Україні, де кількома тижнями раніше Його Величність провів проти росіян атаку, яка раніше була описана, і тим же ранком я разом з капітаном Грисбаком і фенріхом Пильстремом був спрямований в ар'єргард, а оскільки я також був фенріхом, але стояв по службі вище Пильстрема, то я був наділений лейтенантськими повноваженнями. Розлив тут стояв не менший, ніж в покинутих нами місцях, і тому я не прибув в Опошню того ж дня, тому що мені довелося всю ніч провести серед наводку, допомагаючи витягувати поранених і обозні вози, що стояли там, а більшість возів, на яких везли поранених, плавали у воді.

Уранці я виявив лежачим у воді капітана Хенссельмана з полку під командуванням полковника Шрейтенфельдта, він відморозив собі обидві ноги і пролежав так усю ніч, і ніхто над ним не зглянувся, усі проходили мимо, поки я не прийшов, і він був одним з останніх, котрі вижили, з нами було не більше 12 солдатів і один унтер-офіцер із складу його полку. Між тим, напередодні вдень капітан і фенріх переправлялися по повідневій воді з 50 бійцями, яких потім залишили мені, крім того, необхідно було доглянути за збереженням їхнього майна, було віддано відповідне розпорядження, і тепер я стежив за останнім обозним возом і полковою казною. Бідний капітан ніяк не міг би впоратися, адже його супроводжував тільки зовсім юний хлопчана, він вже точно не міг би врятувати віз, перевернутий течією, та і я залишив його лежати, як є, але

я посадив його і хлопчика на коня, а солдати вже доглянули за ним і перепровадили до майора Свйінхувуду з Даларнського полку. Бідолаха так навіть ніколи і не дізнався, як мене звати, щоб знайти і подякувати, а я, між тим, уранці зайшов до майора відрапортувати про все, що сталося, а крім того, поскаржитися на черствість солдатів, котрі проходили повз офіцера і не бажали надати йому допомогу. Потім я приєднався до своїх бійців, і ми знаходилися на марші весь день і всю ніч.

18 лютого.

Його Величність стежив за наведенням мосту, по якому могла б переправитися артилерія, що і сталося пізніше цього дня. Артилеристи увійшли в Опошню і розмістилися там на квартирах. Гвардія пройшла біля Опошні іншою дорогою і розмістилася на квартирах в селі Петрівка. Коли ми увійшли в Опошню, то виявили там усі наші пожитки, які ми залишили 24 грудня в Гадячі, також, як і полк, що слідував за нами, і знаходився в містечку: генерал-майор Розен, командувач Варmlandським полком, полковник Ранк на чолі Кальмарського полку, розпоряджались і веприцькими полонениками, і обозом усієї армії, і пораненими, раніше залишеними в Гадячі. А також там розмістилися ще два полки драгун, якими командували Альбедейль і Гюлленстьерна.

З нами йшли:

Його Королівська Величність з гвардійцями, генерал-майор Крузе з полком Дальдорфа, смоландська кавалерія під командування Еншельдта, обуландська кавалерія під командуванням Лесхерта, карельський полк Дюкерта, драгунський полк Тауберта, прозваний волохами, а також полки Даларни і Хельсингганда. Ці полки були розквартировані в передмістях, де ми також перебували упродовж трьох або чотирьох тижнів. Ми отримали дозвіл обшукувати ями із зерном, а також групами вирушати в ліс на пошуки худоби, щоб солдати були як слід забезпечені провіантом. Також якраз перед нашим приходом в Опошню встановилася прекрасна погода, хоча ночі стояли холодні, що для нас було погано, і Його Королівській Величності чинило найбільші перешкоди так, немов Бог давав нам зрозуміти, що подальше наше просування по цій землі осоружне Його волі. І тому були явні знамення, наприклад, втрати, які ми понесли в цю нечувану зиму, становили близько тисячі чоловік, з яких багато хто потонув під час переправи через води, які розлилися так нестримно і неймовірно, що нам так відчайдушно, з найбільшим ризиком доводилося здійснювати переходи через ці річки, болота і струмки. Це могло здатися Божою карою, яка обрушувалася на наші голови впродовж короткого часу, зате шкоди завдала великої, тоді як минулого року успіхом увінчувався будь-який наш почин, а тепер йшло наперекосяк усе, за що б ми не взялися, незважаючи на всю нашу обережність і розрахунки – напевно, все із-за наших гріхів, в першу чергу, із-за розпусного життя, яке вело наше військо усюди, де б не ступало.

Большое значение для изучения Северной войны, в частности ее прохождения в 1708-1709 гг. в Украине, имеет публикация шведских документов того времени. Важным источником для расширения представлений об имевших место событиях военно-политического характера является дневник фенрика шведской армии Роберта Петре.

Ключевые слова: Украина, Швеция, Карл XII.

The publication of the Swedish documents that reflect the events in Ukraine 1708-1709, has a significant importance for the studies on the Great Northern War. The diary of a warrant officer of the Swedish army, Robert Petre, is a valuable source of study for the amplification of knowledge on the military and political events of that time.

Keywords: Ukraine, Sweden, Carl XII.